

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารวิจัยสังคม

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH

ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 2539 - ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 2541

ผลกระทบสังคม
จาก... วัฒนธรรม

จาก...
วิถีชีวิต
เศรษฐกิจ

รวมบทความจากการประชุมวิชาการประจำปี 2541

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของสถาบันฯ
วิทยานิพนธ์ งานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้องกับสาขา
วิชาด้านสังคมศาสตร์ และรายงานข่าวจากสถาบันฯ ทั้งนี้
เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ หรือผู้ที่มีความสนใจ
เกี่ยวกับการวิจัย

เจ้าของ

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

ดร.อมรา พงศาพิชญ์
ดร.จรัส สุวรรณมาลา
ดร.สุวิมลนา ธาดานิติ
ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
อาจารย์ชาญชัย ลิมปียากร

บรรณาธิการ

ดร. อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์

กองบรรณาธิการ

อาภา ศิริวงศ์ ณอยุธยา
สุวิชา วีรวงศ์
กอบกุล สามัคคี
นภัส กอริตอน
นฤมล บรรจงจิตร
อังกาบ กอศรีพร
รัตนา จารุเบญจ
วชิรา เพ็ญโรจน์
ขจรศรี บุรณเรตต์

กองจัดการ

สุดธิดา วงศ์สถาพรพัฒน์
จินตนา วิฑู
เกรียงวิภา พุ่มพวง

ออกแบบปก

กิตติบดี บัวหลวงงาม
นาฎารี อุ่นแก้ว

กำหนดออก

ปีละ 2 ฉบับ

สถานที่ติดต่อ:

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ชั้น 5

ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

โทร. 2187385, 2187396, 2187401

โทรสาร 2155523, 2552353

Chulalongkorn University Social Research Institute

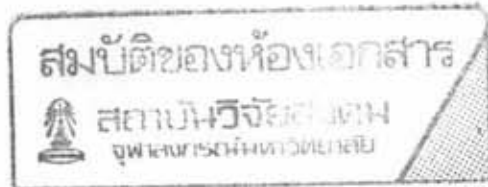
Phayathai Road, Bangkok 10330, Thailand

Tel. 218-7385, 218-7396, 218-7401

Fax: 215-5523, 255-2353

E-mail: cusri@chula.ac.th

<http://www.chula.ac.th/institute/cusri>

วารสารวิจัยสังคม

ฉบับพิเศษ

ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากวิกฤติเศรษฐกิจ
รวมบทความจากการประชุมวิชาการประจำปี 2541

บทบรรณาธิการ

วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้เป็นวารสารฉบับพิเศษ ประการแรก เป็นการรวมวารสารวิจัยสังคม ประจำปีที่ 19 - 21 (พ.ศ. 2539 - 2541) มาไว้ในเล่มเดียวกัน และประการที่สอง เป็นฉบับรวมรายงานและเอกสารจากการประชุมวิชาการ ประจำปี 2541 การประชุมวิชาการเรื่องผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2541 มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ เพื่อนำเสนอการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบด้านต่างๆ อันเกิดจากวิกฤติเศรษฐกิจและเพื่อนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับทิศทางการพัฒนาหลังวิกฤติเศรษฐกิจ ทั้งนี้ สถาบันวิจัยสังคมเล็งเห็นความเร่งด่วนในการศึกษาผลกระทบและจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นที่เกิดขึ้นจากวิกฤติการณ์ครั้งนี้ โดยเฉพาะในประเด็นของผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรมซึ่งยังมิได้มีการติดตามและประเมินผลกันมากนัก

เอกสารจากการประชุมวิชาการเรื่องผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งนำมาตีพิมพ์ในที่นี้ ประกอบด้วยรายงานการศึกษา 3 กลุ่มใหญ่คือ ก. ผลกระทบต่อการพัฒนาคนด้านการศึกษาและการมีส่วนร่วมทางการเมือง จำนวน 2 เรื่อง ข. ผลกระทบต่อการพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรม (แรงงานเด็ก สตรี และคนพิการ) จำนวน 5 เรื่อง และค. ผลกระทบต่อการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 1 เรื่อง นอกจากนี้ ยังมีเอกสารซึ่งนำเสนอการศึกษาในเรื่องการบรรเทาภาวะวิกฤติจากเงินกู้ต่างประเทศ และกรณีตัวอย่างของทิศทางการปรับตัวของกระบวนการพัฒนาของชุมชนในภาคใต้

แม้ว่าจะมีผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมการประชุมวิชาการเป็นจำนวนมาก แต่ก็พบว่าเรายังมีการศึกษาน้อยเกินไป อีกทั้งยังไม่กว้างขวางและลึกซึ้งเพียงพอต่อการทำความเข้าใจวิกฤติการณ์ที่เรากำลังเผชิญหน้าร่วมกันอยู่ในขณะนี้ วารสารวิจัยสังคมฉบับพิเศษได้แต่ทำหน้าที่เบื้องต้นในการรวบรวมสิ่งที่พอมืออยู่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจทางวิชาการและปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชุมชนวิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคสาธารณะกิจของฝ่ายรัฐ

หวังใจว่าสาระต่าง ๆ ในวารสารฉบับนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านบ้าง หากสามารถนำไปสู่การดำเนินการและศึกษาวิจัยที่ให้ความรู้ ข้อคิด และปัญญาในการแก้ปัญหาวิกฤติได้ต่อไปก็จะเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้นไปอีก

โปรดคอยพบกับวารสารวิจัยสังคมฉบับหน้า ประจำปีที่ 22 (พ.ศ. 2542) ซึ่งจะนำเสนอผลการวิจัยของสถาบันวิจัยสังคมในเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเยาวชนในเมืองและชนบท สภาพการใช้พลังงานในครัวเรือนทั่วประเทศ และเรื่องอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

วารสารวิจัยสังคม

Journal of Social Research

ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 2539 - 21 ฉบับที่ 2 2541

Vol.19 No.2 1996 - 21 No.2 1998

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

รายงานการสำรวจผลกระทบทางสังคมอันเนื่องมาจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

1

ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจสะท้อนวิกฤตทางปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมไทย

ดร.อาพันธ์ กาญจนพันธุ์

14

ผลกระทบต่อการพัฒนาคนด้านการศึกษาและการมีส่วนร่วมทางการเมือง

- วิชาชีพครูในยุควิกฤติ

ศ.ดร. มนต์วี จุฬาวัดนทล

19

- การพัฒนาคนในกระบวนการวางแผนพัฒนาตำบล

ผศ. ชาญชัย ลิ้มปิยากร

21

ผลกระทบต่อพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรม (แรงงานเด็ก สตรี คนชรา คนพิการ)

- วิกฤติเศรษฐกิจและผลกระทบต่อแรงงานและสังคม

บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ

30

- วิกฤติการณ์เศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน และความยากจน

รศ.ดร. วรวิทย์ เจริญเลิศ

ธีรนาถ กาญจนอักษร

50

<ul style="list-style-type: none"> ● สถานการณ์และทางเลือกทางออกของคนด้อยโอกาสในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ 68 	<p style="text-align: center;">โครงการเสียงคนด้อยโอกาสใน ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● สุขภาพประชาชนไทยภายใต้ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ 82 	<p style="text-align: center;">นายแพทย์ปริดา แต่อารักษ์</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● วิกฤติเศรษฐกิจกับผลกระทบและทางเลือกของผู้ใช้แรงงานเด็ก ครอบครัว และผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีผู้ใช้แรงงานในจังหวัดสมุทรปราการ 93 	<p style="text-align: center;">จตุรงค์ บุญขรัตนสุนทร</p>
<p>ผลกระทบต่อการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ● วิกฤติเศรษฐกิจไทย และบทบาทองค์กรการค้า/การเงินโลกกับผลกระทบต่อ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ 118 	<p style="text-align: center;">วิจURY เลี่ยนจำรูญ</p>
<p>การปรับทิศทางพัฒนาหลังวิกฤติเศรษฐกิจ</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ● กรณีศึกษาการจัดตั้งบริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร 122 	<p style="text-align: center;">รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● สรุปลสถานการณ์เกี่ยวกับ การแก้ไข-บรรเทาปัญหา อันเนื่องมาจากวิกฤติการณ์ ทางเศรษฐกิจ 127 	<p style="text-align: center;">รศ.ดร. จรัส สุวรรณมาลา</p>
<p>รายละเอียดและกำหนดการ โครงการ</p>	<p>135</p>

การสำรวจผลกระทบทางสังคมอันเนื่องมาจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ

คำนำ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตระหนักถึงผลกระทบทางสังคมจากภาวะวิกฤต จึงได้ทำการสำรวจเพื่อจะศึกษาคุณภาพในสังคมหลังจากการเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา โดยเน้นผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อครอบครัวในด้านเศรษฐกิจและสังคม ทางด้านเศรษฐกิจจะพิจารณาผลที่เกิดต่ออาชีพและรายได้ ส่วนทางด้านสังคมจะพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นใน ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว ปัญหาภาวะด้านการศึกษาของบุตรหลานและปัญหาด้านสุขภาพ

สำหรับพื้นที่ศึกษาพิจารณากรุงเทพฯ ในฐานะการจ้างงานหลากหลายทั้งในโรงงานอุตสาหกรรม ไปจนถึงงานรับจ้างแรงงานทั่วไป ที่สำคัญกรุงเทพฯเป็นจุดหมายของชาวชนบทที่เข้ามาหางานทำ นอกจากนี้ได้เลือกสำรวจเขตภูมิภาคโดยพิจารณาจากสถิติแรงงานอพยพกลับภูมิลำเนา ตั้งแต่เดือน มีนาคม - พฤษภาคม 2541 โดยเลือกจังหวัดที่มีจำนวนคนอพยพกลับภูมิลำเนาสูงภาคละ 1 จังหวัด เพื่อ เป็นข้อมูลเปรียบเทียบ การสำรวจในต่างจังหวัดได้กำหนดให้แยกเป็นเขตเมืองและเขตชนบท ซึ่งจะ ทำให้ได้ข้อมูลที่ลงในรายละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่อดูผลกระทบที่ได้รับว่ามากน้อยและหรือแตกต่างกัน อย่างไรระหว่างเขตเมืองและชนบท

วิธีการสำรวจ

1. กำหนดพื้นที่สำรวจโดยการใช่พื้นที่กรุงเทพฯ และพื้นที่ภูมิภาค โดยพิจารณาจังหวัดที่มี จำนวนแรงงานอพยพกลับภูมิลำเนาสูงเป็นพื้นที่กำหนดและจำนวนตัวอย่างดังนี้

พื้นที่กำหนดในเขตสำรวจ	จำนวนตัวอย่างที่ต้องการ
กรุงเทพฯ	2,000
เชียงราย	500
อุบลราชธานี	500
สระแก้ว	500
ยะลา	500
รวม	4,000

2. การเลือกจุดตัวอย่างในแต่ละจังหวัดจะเลือกอำเภอเมืองและอำเภออื่นที่มีจำนวนแรงงานอพยพกลับภูมิลำเนาสูงอีก 1 อำเภอ เป็นพื้นที่สำรวจ และพื้นที่นอกเทศบาลอำเภอเมืองและพื้นที่นอกเขตสุขภาพอำเภออื่นเป็นพื้นที่สำรวจเขตชนบท ส่วนกรุงเทพฯจะสำรวจทุกเขต ๆ ละไม่ต่ำกว่า 40 ครอบครัว

3. ในจุดพื้นที่ที่กำหนด จะเลือกประชากรตัวอย่างโดยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) หน่วยในการศึกษาที่ต้องการคือ ครอบครัว สำหรับค่าจังหวัดกำหนดให้สำรวจในเขตเมือง 200 ครอบครัว และเขตชนบท 300 ครอบครัว

4. เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจเป็นแบบสอบถามที่เตรียมขึ้นเพื่อโครงการนี้และได้ทำการทดสอบแบบสอบถามที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อหาข้อบกพร่องและปรับปรุงแก้ไข

5. ประชากรตัวอย่างที่สัมพันธ์ คือสมาชิกครอบครัวที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปจนถึง 70 ปี ครอบครัวละ 1 คน ในการสำรวจโครงการนี้ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ ได้รับความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาในส่วนภูมิภาคช่วยเหลือรวบรวมข้อมูล คือ สถาบันราชภัฏจังหวัดเชียงราย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

จำนวนประชากรตัวอย่าง

จำนวนประชากรตัวอย่างในแต่ละพื้นที่สำรวจมีดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรตัวอย่างในพื้นที่สำรวจ

พื้นที่สำรวจ	จำนวนครอบครัวที่สำรวจ			
	กรุงเทพฯ	เขตเมือง	เขตชนบท	รวม
กรุงเทพฯ	2,023	-	-	2,023
เชียงราย	-	200	300	500
อุบลราชธานี	-	200	299	499
ยะลา	-	204	304	508
สระแก้ว	-	200	300	500
รวม	2,023	804	1,203	4,030

ระยะเวลาที่สำรวจภาคสนาม

สำรวจในเดือน กรกฎาคม-สิงหาคม 2541

ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

1. เพศ ในจำนวน 4,030 ตัวอย่างที่สัมภาษณ์ ปรากฏว่าเป็นชาย 1,737 คน (ร้อยละ 43.1) เป็นหญิง 2,293 คน (ร้อยละ 56.9)

2. อายุ ระดับอายุของผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ อยู่ระหว่าง 26-45 ปี (ร้อยละ 52.8) รองลงมา เป็นระดับอายุ 46-65 ปี (ร้อยละ 27.9) ผู้มีอายุต่ำกว่า 25 ปี จำนวนร้อยละ 15.8 และที่มีจำนวนน้อยที่สุด คือผู้มีอายุเกิน 65 ปี (ร้อยละ 3.5)

3. สถานภาพในครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัวและคู่สมรส (หัวหน้าครอบครัว ร้อยละ 44.3 คู่สมรส ร้อยละ 33.2) ร้อยละ 16.9 เป็นบุตรหัวหน้าครอบครัว นอกนั้น เป็นคนอื่นนอกจากหัวหน้า ครอบครัว คู่สมรส และบุตร ได้แก่ เขย/สะใภ้ บิดา/มารดาของหัวหน้า ครอบครัว พี่/น้องของหัวหน้าครอบครัว และญาติคนอื่นๆ

4. การศึกษา ผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 46.1 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยในพื้นที่สำรวจเขตชนบทมีจำนวนผู้จบการศึกษาระดับนี้ร้อยละ 65 รองลงมาเป็นในเขตเมือง ร้อยละ 47.3 และน้อยที่สุดที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีเพียง ร้อยละ 34.5 ของจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ และในเขตกรุงเทพฯ มีผู้ที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาถึงร้อยละ 19.4 สูงกว่าในเขตเมืองและเขตชนบทมาก (เขตเมืองมีผู้ให้สัมภาษณ์ที่จบอุดมศึกษาร้อยละ 10.9 และเขตชนบทมีเพียงร้อยละ 3.4 เท่านั้น)

5. อาชีพหลัก อาชีพหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ แตกต่างกันไปตามเขตสำรวจ คือในกรุงเทพฯ ผู้ให้สัมภาษณ์มีอาชีพค้าขาย และทำงานประจำที่มีเงินเดือน ในจำนวนเกือบจะเท่ากัน คือ มีร้อยละ 27.6 อาชีพหลักค้าขาย และร้อยละ 27.2 ทำอาชีพหลักที่เป็นงานประจำที่ได้เงินเดือน ลักษณะอาชีพดังกล่าว พบในกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ในเขตเมืองด้วย แต่ในสัดส่วนที่แตกต่างกัน ในเขตเมืองมีจำนวนผู้มีอาชีพค้าขายมากกว่าคือ ร้อยละ 38.7 และทำงานประจำมีเงินเดือนร้อยละ 14.7 แต่สำหรับเขตสำรวจชนบท ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 41.6) มีอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาคืออาชีพเป็นค้าขาย (ร้อยละ 15.0) และรับจ้าง (ร้อยละ 12.1)

ที่น่าสนใจคือ ในจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 4,030 คน ในเขตสำรวจทั้ง 3 คือ กรุงเทพฯ เมืองและชนบทนั้น มีจำนวนถึง 635 คน หรือร้อยละ 15.8 วางงานอยู่ในขณะสำรวจ โดยทางเขต กรุงเทพฯ มีสัดส่วนของผู้ให้สัมภาษณ์ที่ว่างงานสูงกว่าอีก 2 เขตเล็กน้อย (ร้อยละ 16.4 ในเขตกรุงเทพฯ และประมาณร้อยละ 15 ของจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ในเขตเมืองและชนบท) (ตาราง 2-14)

สำหรับผู้ที่ว่างงานทั้ง 635 คนนี้ ส่วนใหญ่มีสถานภาพในครอบครัวเป็นหัวหน้าครอบครัว (ร้อยละ 71.3 ของผู้ให้สัมภาษณ์ที่ว่างงานทั้งหมด) นอกนั้นเป็นบุตร คู่สมรส และเขย/สะใภ้

ผลการสำรวจ

ก. ลักษณะโดยทั่วไปของครอบครัวที่สำรวจ

1. ลักษณะครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ดังนี้

ตารางที่ 2 จำนวนครอบครัวเดี่ยว

พื้นที่	ร้อยละ	จำนวนรวม
กรุงเทพฯ	78.4	2,023
เขตเมือง	73.2	804
เขตชนบท	67.5	1,203

จะเห็นได้ว่ารูปแบบครอบครัวในเขตชนบทมีลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากเกือบเท่ากับเขตเมือง แสดงถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของลักษณะชนบทกึ่งเมือง ลักษณะครอบครัวเดี่ยวโดยทั่วไปจะประกอบด้วยพ่อ-แม่-ลูก แต่ในเขตกรุงเทพฯและเขตเมือง มีบางส่วนที่เป็นครอบครัวที่อยู่เฉพาะพี่-น้อง หรืออยู่คนเดียว

2. ลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในกำลังแรงงาน

ตารางที่ 3 ลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในกำลังแรงงาน

พื้นที่	ลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิก (ร้อยละ)		รวม
	เกษตรกรรม	นอกเกษตรกรรม	
กรุงเทพฯ	0.6	99.4	2,023
เขตเมือง	25.1	74.9	804
เขตชนบท	63.8	36.2	1,203

จากตารางจะเห็นได้ว่า อาชีพเกษตรกรรมมีความสำคัญลดลง แม้แต่ในเขตชนบท มีผู้ตอบที่ยังทำอาชีพ เกษตรกรรมเหลือเพียงร้อยละ 63.8

สำหรับครอบครัวที่ทำเกษตรกรรมพบว่า ร้อยละ 78 ทำเกษตรกรรมในที่ดินของตนเอง แต่ขนาดที่ดินค่อนข้างเล็ก คือ ในเขตจังหวัดเชียงราย ชะลา และอุบลราชธานี ทำเกษตรกรรมในขนาดที่ดินเพียงเฉลี่ยครัวเรือนละ 10-15 ไร่ กงมีแต่จังหวัดสระแก้วที่ทำเกษตรกรรมในที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละ 28 ไร่

3. เศรษฐกิจครอบครัว

ครอบครัวที่สำรวจมีรายได้-รายจ่ายโดยเฉลี่ยต่อปีต่อครอบครัว เฉพาะของปีพ.ศ. 2540

ดังนี้

ตารางที่ 4 รายได้-รายจ่ายโดยเฉลี่ยต่อปีต่อครอบครัว ปี 2540

(บาท: ปี)

รายได้-รายจ่ายโดยเฉลี่ยต่อปีต่อครอบครัว	พื้นที่สำรวจ		
	กรุงเทพฯ	เมือง	ชนบท
ค่าเฉลี่ยรายได้ต่อปี	439,299	257,537	125,627
ค่ามัธยฐานรายได้ต่อปี	276,000	144,000	75,600
ค่าเฉลี่ยรายจ่ายต่อปี	190,458	126,626	75,790
ค่ามัธยฐานรายจ่ายต่อปี	150,000	96,000	57,000

ข. ระยะเวลาที่เริ่มรู้สึกเดือดร้อนจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

กลุ่มประชากรตัวอย่างเริ่มรู้สึกว่าการครอบครัวเดือดร้อนหรือมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะรู้สึกเดือดร้อนตั้งแต่เดือนมกราคม 2541 นี้เอง

ตารางที่ 5 ช่วงระยะเวลาที่เริ่มประสบปัญหาเศรษฐกิจ

พื้นที่สำรวจ	ระยะเวลาที่เริ่มรู้สึกเดือดร้อน						รวม
	ไม่ระบุ	ม.ค.-มิ.ย.39	ก.ค.-ธ.ค.39	ม.ค.-มิ.ย.40	ก.ค.-ธ.ค.40	ม.ค. 41	
กรุงเทพฯ	0.9	3.7	2.5	14.3	38.1	40.5	2,023
เมือง	0.3	4.0	3.0	19.7	28.0	45.0	804
ชนบท	1.0	1.9	2.8	17.2	30.1	46.9	1,203
รวม		3.2	2.7	16.3	33.7	43.3	4,030

จากผลการสำรวจแสดงให้เห็นว่า ผลกระทบของภาวะวิกฤตนั้นถึงแม้จะเกิดมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 แต่ผลยังไม่แสดงออกให้รู้สึกในทันที คงสะสมมาจนถึงกลางปีพ.ศ. 2540 คนจึงเริ่มรู้สึกถึงความเดือดร้อน และรู้สึกกันมากขึ้นเมื่อถึงต้นปี พ.ศ. 2541 โดยเป็นความรู้สึกที่แผ่ไปโดยทั่วถึงไม่มีความแตกต่างจนเห็นได้ชัดระหว่างกลุ่มตัวแปรต่าง ๆ

ค. ผลกระทบจากวิกฤตการณ์ของเศรษฐกิจต่อครอบครัว

1. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจครอบครัว

(1.1) ผลกระทบต่ออาชีพ

ในจำนวน 4,030 ครอบครัวที่สำรวจ มีถึง 2,653 ครอบครัว หรือร้อยละ 65.8 ที่ตอบว่ามีสมาชิกประสบปัญหาด้านการประกอบอาชีพ โดยที่จังหวัดสระแก้วมีผู้ตอบมากที่สุดถึงประมาณร้อยละ 77 และกรุงเทพฯมีจำนวนที่ตอบว่ามีปัญหานี้รองลงมาคือร้อยละ 71.3

ตารางที่ 8 ลักษณะปัญหาด้านอาชีพที่ประสบ

ลักษณะปัญหาที่สมาชิกครอบครัวประสบ	ผู้ตอบที่ได้รับผลกระทบ	ร้อยละ
โรงงานปิด/ถูกปลด	246	9.3
สมาชิกต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่น	272	10.3
ถูกลดเงินค่าจ้าง/โบนัส	662	25.0
ถูกลดสวัสดิการ	250	9.4
รายได้จากอาชีพไม่แน่นอน	494	18.6
สภาพการค้าไม่คล่องตัว	1,182	44.6

ในจำนวน 2,653 ครอบครัวที่มีสมาชิกมีปัญหาด้านอาชีพนี้ ร้อยละ 84.4 มีสมาชิกที่ประสบปัญหา 1 คน อย่างไรก็ตามร้อยละ 15.6 มีสมาชิกประสบปัญหามากกว่า 1 คน เมื่อมองในภาพรวมจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีครอบครัวส่วนหนึ่งที่อาจเป็นไปได้ว่าทั้งสามี-ภรรยาต้องตกงานทั้งคู่

กลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบให้ต้องออกจากงานมากที่สุด คือ กลุ่มอาชีพทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม รองลงมาเป็นกลุ่มรับจ้างใช้แรงงาน และทำงานประจำรับเงินเดือน ทั้ง 3 กลุ่มอาชีพนี้มีจำนวนคนที่ว่างงานสูงในปี พ.ศ. 2541 โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพทำงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ

ในจำนวนครอบครัวที่สำรวจทั้งหมด 4,030 ครอบครัว มี 302 ครอบครัวแจ้งว่ามีสมาชิกในครอบครัวว่างงานในปี 2541 โดยส่วนใหญ่สมาชิกที่ว่างงานเหล่านี้จะยังคงอยู่ว่างๆ ไม่ได้ทำอะไรเนื่องจากเพิ่งจะว่างงาน นอกนั้นทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น สมัครเรียนต่อ ช่วยงานครอบครัว/ฝึกอบรมอาชีพ

ตารางที่ 7 ประเภทของกิจกรรมของผู้ว่างงาน

กิจกรรมของผู้ว่างงาน	ร้อยละ
อยู่เฉยๆ	36.1
หางานทำ	32.5
ทำงานเล็ก ๆ น้อยๆ	18.9

(1.2) ผลกระทบต่อรายได้

จากการที่ครอบครัวส่วนมากมีสมาชิกที่ได้รับผลกระทบด้านอาชีพ และยังคงส่งผลให้มีผู้ตอบถึง 2,948 ครอบครัวหรือร้อยละ 73.2 ของครอบครัวที่สำรวจทั้งหมด ตอบว่าครอบครัวมีรายได้ลดลง

นอกจากมีปัญหาในเรื่องรายได้น้อยลง ยังมีปัญหาที่สำคัญที่ครอบครัวในสังคมไทยต้องเผชิญคือ ภาระการผ่อนส่ง ซึ่งในภาวะปกติคงไม่มีปัญหา แต่ในภาวะที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การผ่อนส่งกลับเป็นภาระซ้ำเติมหนักขึ้น

ภาระผ่อนส่ง จากการสำรวจพบว่า ในภาพรวมมีถึงร้อยละ 30.9 มีภาระผ่อนส่งโดยจังหวัดอุบลราชธานีมีการผ่อนส่งสูงมากกว่าจังหวัดอื่น สินค้าที่ผ่อนส่งแตกต่างกันตามพื้นที่ ส่วนมากเขตกรุงเทพฯ ผ่อนส่งบ้าน (ร้อยละ 38.7) ในขณะที่ต่างจังหวัดเป็นรถยนต์และมอเตอร์ไซด์

2. ผลกระทบทางสังคม

(2.1) ผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัว

ในด้านผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัว ปรากฏว่ามีจำนวนหนึ่งในสี่ของครอบครัว ทั้งหมดที่ศึกษาหรือร้อยละ 25.6 ตอบว่ามีสภาพครอบครัวเลวลง โดยผู้ตอบที่อยู่ในกรุงเทพฯ ตอบว่ามีสภาพเลวลงมากกว่าคนที่อยู่ในเขตเมืองและชนบท (กรุงเทพฯ ร้อยละ 30 เขตเมืองร้อยละ 23.5 และชนบทร้อยละ 19.7)

อย่างไรก็ตาม หลังเกิดภาวะวิกฤต ร้อยละ 7.3 ของผู้ตอบทั้งหมดคิดว่าสภาพครอบครัวดีขึ้น โดยผู้ตอบว่าดีขึ้นอยู่ในพื้นที่จังหวัดเชียงรายเขตเมือง (ร้อยละ 10 ของจำนวนตัวอย่าง) จังหวัดอุบลราชธานีเขตชนบท (ร้อยละ 9) และกรุงเทพฯ (ร้อยละ 8.5)

สำหรับเหตุผลที่ผู้ตอบว่า สภาพครอบครัวดีขึ้น (ร้อยละ 56.1) ระบุว่า สมาชิกในครอบครัวช่วยกันประหยัดค่าใช้จ่ายมากขึ้นกว่าเมื่อก่อนเกิดภาวะวิกฤต และเหตุผลรองลงมา (ร้อยละ 33.1) คือสมาชิกมีเวลาปรึกษาหารือกันมากขึ้น

ตารางที่ 8 สภาพความสัมพันธในครอบครัวในภาวะวิกฤต

พื้นที่สำรวจ	ความเกิดขึ้น			รวม
	ดีขึ้น	เลวลง	เหมือนเดิม	
กรุงเทพฯ	8.5	30.0	61.5	2,023
เมือง	7.2	23.5	69.3	804
ชนบท	5.5	19.7	74.8	1,203
รวม	7.3	25.6	67.0	4,030

ตารางที่ 9 สภาพความสัมพันธในครอบครัวในภาวะวิกฤต จำแนกตามระดับรายได้

รายได้ต่อปี	เมือง		ชนบท		กรุงเทพฯ	
	ดีขึ้น	เลวลง	ดีขึ้น	เลวลง	ดีขึ้น	เลวลง
ต่ำกว่า 50,000	8.5	19.9	3.3	20.5	4.3	36.2
50,000-100,000	5.0	27.4	7.0	21.1	6.6	36.4
100,001-300,000	6.8	23.6	7.5	18.7	8.4	31.8
300,001-500,000	9.2	25.5	7.4	14.8	9.9	29.3
500,001-1,000,000	8.9	17.8	3.2	12.9	9.6	22.9
เกิน 1 ล้านบาท	10.5	15.8	-	25.0	7.1	26.2
รวม	7.2	23.5	5.5	19.7	8.5	30.0
เหมือนเดิม	69.3		74.8		61.4	

สำหรับผู้ตอบว่าสภาพครอบครัวเลวลง ร้อยละ 50.7 ให้เหตุผลว่าสภาพครอบครัวเลวลงเพราะสมาชิกต้องทำงานหนักขึ้นไม่มีเวลาให้กัน ที่น่าสนใจคือเหตุผลอันดับรองลงมาร้อยละ 32.8 บอกว่าเพราะสมาชิกครอบครัวทะเลาะกันมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตชนบท

ตารางที่ 10 พฤติกรรมของคนในครอบครัวที่มีสภาพความสับสนเรื้อรัง

สภาพครอบครัว	เมือง	ชนบท	กรุงเทพฯ	รวม	คู่กรณี/ สมาชิกที่มีปัญหา
จำนวนครอบครัวที่แจ้งว่าสภาพครอบครัว เลวลงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ	189 23.5%	237 19.7%	606 30.0%	1032 25.6%	-
สมาชิกครอบครัวทะเลาะวิวาทกันมากขึ้น	53 28.0%	105 44.3%	180 29.8%	338 32.8%	สามี/ภรรยา (67.8 %)
มีการทำร้ายร่างกายกันระหว่างสมาชิก มากขึ้น	3 1.6%	3 1.3%	10 1.7%	16 1.6%	สามี/ภรรยา (50.0%)
เด็กถูกทุบตีมากขึ้น	1 0.5%	4 1.7%	16 2.6%	21 2.0%	บิดา/บุตร (33.3%)
มีเด็กหนีออกจากบ้าน	2 1.1%	2 0.8%	8 1.3%	12 1.2%	-
สมาชิกบางคนดื่มสุรามากขึ้น	10 5.3%	26 11.0%	84 13.9%	120 11.6%	หัวหน้าครอบครัว(สามี) (57.5%)
สมาชิกเที่ยวเตร่มากขึ้น	5 2.6%	10 4.2%	43 7.1%	58 5.6%	บุตร (62.1%)
มีการระมากขึ้น เช่น มีคนป่วย,มีเด็กเกิดใหม่	37 19.6%	33 13.9%	69 11.4%	139 13.5%	เด็กเกิดใหม่ (บุตร) (39.6%)
สมาชิกต้องทำงานหนักขึ้น ไม่มีเวลาให้กัน	101 53.4%	107 45.1%	315 52.0%	523 50.7%	หัวหน้าครอบครัว (54.7%)

(2.2) ผลกระทบต่อสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว

ผลการสำรวจครอบครัว 4,030 ครอบครัว พบว่าร้อยละ 38.0 ที่มีสมาชิกในครอบครัวมีอาการเจ็บป่วยหลังการเกิดภาวะวิกฤต

ตารางที่ 11 จำนวนครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวมีอาการเจ็บป่วย

พื้นที่สำรวจ	สมาชิกเจ็บป่วยในปี 2541		รวม
	ไม่มี	มีคนเจ็บป่วย	
กรุงเทพฯ	57.6	42.4	2,023
เมือง	64.6	35.4	804
ชนบท	67.6	32.4	1,203
รวม	62.0	38.0	4,030

ที่สำคัญที่สุดคือ ในกลุ่มคนที่มีอาการเจ็บป่วยนี้เกือบทั้งหมดร้อยละ 97.8 ระบุว่าโรคที่เป็นอยู่อยู่ในกลุ่มอาการ โรคเครียด มีเพียงร้อยละ 2.2 เท่านั้นที่ระบุว่าเป็นโรคในกลุ่มอาการอื่น

ตารางที่ 12 ประเภทของอาการเจ็บป่วย

โรคที่เป็น	เชียงราย		ยะลา		อุบลราชธานี		สระแก้ว		กทม.	รวม
	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท		
กลุ่มอาการโรคเครียด	78 100.0%	88 100.0%	70 94.6%	73 96.1%	50 100.0%	73 100.0%	83 100.0%	152 99.3%	833 97.1%	1500 97.8%
โรคอื่นๆ	- -	- -	4 5.4%	3 3.9%	- -	- -	- -	1 0.7%	25 2.9%	33 2.2%
รวม	78 100.0%	88 100.0%	74 100.0%	76 100.0%	50 100.0%	73 100.0%	83 100.0%	153 100.0%	858 100.0%	1533 100.0%

ผู้มีอาการเจ็บป่วยในปี พ.ศ. 2541 ในพื้นที่สำรวจเกือบทั้งหมดมีอาการที่อยู่ในกลุ่มของการเป็นโรคเครียด เป็นปัญหาสุขภาพจิตที่ควรจะต้องคำนึงถึง

ที่น่าสนใจ คือ เมื่อพิจารณาผู้มีอาการต่างๆ ทั้งที่อยู่ในกลุ่มของโรคเครียดและโรคอื่นส่วนมากจะเป็นพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวและภรรยา นอกจากการมีอาการซึมเศร้าที่ผู้มีอาการ ได้แก่ พ่อบ้าน และบุตรในสัดส่วนที่เท่ากัน

ตารางที่ 13 ลักษณะและจำนวนของผู้มีอาการต่าง ๆ ที่เกิดจากโรคเครียด

กลุ่มอาการ	ผู้มีอาการ	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวนครอบครัวที่มีสมาชิกมีอาการ
เบื่ออาหาร	พ่อบ้าน	39.0	6.5
	แม่บ้าน	35.0	
ปวดเมื่อย	พ่อบ้าน	54.7	44.7
	แม่บ้าน	24.0	
ปวดท้องบ่อยๆ	พ่อบ้าน	36.8	10.1
	แม่บ้าน	38.7	
อ่อนเพลีย	พ่อบ้าน	46.3	21.9
	แม่บ้าน	31.3	
เวียนศีรษะ/ ปวดศีรษะเป็นประจำ	พ่อบ้าน	39.8	37.5
	แม่บ้าน	39.5	
หูตึงหรือหูอื้อ	พ่อบ้าน	42.9	33.7
	แม่บ้าน	31.9	
เบื่อหน่าย ท้อแท้	พ่อบ้าน	45.6	27.3
	แม่บ้าน	29.4	
ซึมเศร้า	พ่อบ้าน	26.8	3.7
	บุตร	21.4	
โรคอื่นๆ นอกจากนี้	พ่อบ้าน	65.6	2.1
	แม่บ้าน	18.8	

ตารางที่ 14 จำนวนผู้เจ็บป่วยประเภทต่าง ๆ

อาการป่วย	จำนวน	ร้อยละ
เจ็บป่วยทั้งหมด	1,533	38.0
เบื่ออาหาร	100	6.5
ปวดเมื่อย	680	44.7
ปวดท้อง	155	10.1
อ่อนเพลีย	428	27.9
เวียนศีรษะ	575	37.5
หงุดหงิด	517	33.7
เบื่อหน่าย ท้อถอย	419	27.3
ซึมเศร้า	56	3.7
อื่นๆ	32	2.1

นอกจากนั้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าทั้งหมดเป็นกลุ่มของอาการโรคเครียด ผลจากการสำรวจพบว่า ส่วนมากจะมีหลายอาการปนกันอยู่ เช่น พ่อบ้านมีอาการทั้งปวดเมื่อยบางส่วนของร่างกาย หงุดหงิด และเบื่อหน่าย เป็นต้น

ถึงแม้จะกล่าวไม่ได้โดยตรงว่า การเกิดอาการเหล่านี้เป็นผลของการเกิดวิกฤติการณ์เศรษฐกิจ แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน

(2.3) ผลกระทบด้านการศึกษาของบุตร

ในจำนวนครอบครัวที่สำรวจทั้งหมด 4,030 ครอบครัวมี 2,626 ครอบครัวหรือร้อยละ 65.2 มีบุตรหรือสมาชิกครอบครัวที่ยังศึกษาอยู่ โดยส่วนใหญ่มีจำนวนบุตรที่ต้องรับภาระด้านการเรียน ครอบครัวละ 1-2 คน จากผู้ตอบที่มีภาระเรื่องการเรียนรู้ของสมาชิกร้อยละ 47.7 มีบุตรกำลังเรียน 1 คน และร้อยละ 36.3 มีบุตรกำลังเรียน 2 คน อย่างไรก็ตามมีถึงร้อยละ 16.1 ที่ต้องรับภาระการศึกษาของบุตร 3 คนขึ้นไป โดยส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดยะลาและจังหวัดอุบลราชธานี แม้ในกรุงเทพฯ ก็มีถึงร้อยละ 14.6 ที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรกำลังเรียนเกิน 3 คน

การที่ต้องรับภาระด้านการศึกษาของบุตร ปรากฏว่าร้อยละ 32.7 ของครอบครัวที่มีบุตรกำลังศึกษาตอบว่ามีปัญหาในการต้องรับภาระค่าใช้จ่าย

ปัญหาด้านการศึกษาที่มีจำนวนผู้ตอบมากที่สุดเป็นอันดับ 1-2 คือ ปัญหาไม่มีเงินจ่ายค่าเล่าเรียน และไม่มีเงินจ่ายค่าอุปกรณ์การเรียน ซึ่งพบในทุกจังหวัดและกรุงเทพฯ ปัญหาอื่นนอกจากนี้ก็มีปัญหาไม่มีเงินจ่ายค่าอาหารและค่าเดินทางไปโรงเรียน อย่างไรก็ตามปัญหาที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่า ครอบครัวยังคงรับภาระอยู่ได้บ้าง แต่ก็ยังมีถึงร้อยละ 6.7 ที่แจ้งว่ามีปัญหาจนไม่สามารถส่งให้บุตรเรียนต่อได้อีก ครอบครัวที่ตอบเช่นนี้พบทั้งในเขตเมืองและชนบท ที่จังหวัดเชียงราย อุบลราชธานี สระแก้ว และเขตชนบทในจังหวัดยะลา รวมทั้งกรุงเทพฯ ด้วย

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า ปัญหาการค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาค่อนข้างเป็นปัญหาในภาวะวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และกระจายไปทั่วทุกภาค

ตารางที่ 15 จำนวนครอบครัวที่มีปัญหาด้านค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของบุตร

ภาระค่าใช้จ่าย	เชียงราย		ยะลา		อุบลราชธานี		สระแก้ว		กทม.	รวม
	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท		
มีปัญหา	43 34.1%	72 41.1%	48 30.4%	65 31.9%	45 34.4%	88 42.9%	35 29.9%	68 34.9%	396 30.1%	860 32.7%
ไม่มีปัญหา	83 65.9%	103 58.9%	110 69.6%	139 68.1%	86 65.6%	117 57.1%	82 70.1%	127 65.1%	919 69.9%	1,766 67.3%
รวม	126 100.0%	175 100.0%	158 100.0%	204 100.0%	131 100.0%	205 100.0%	117 100.0%	195 100.0%	1,315 100.0%	2,626 100.0%

(2.4) ผลกระทบต่อชุมชนหลังการเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ

การศึกษาปัญหาในชุมชน ผู้วิจัยวิเคราะห์ปัญหาที่มีผู้ระบุนานกว่าร้อยละ 20 ของจำนวนตัวอย่าง เปรียบเทียบสภาพในปี.ศ. 2540-2541

ตารางที่ 16 สรุปปัญหาที่เกิดแก่ชุมชน ในช่วงการเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ เปรียบเทียบสภาพในปี.ศ.2540-2541

(ร้อยละ)

ปัญหา	สถานภาพปัญหา	เชียงราย		ยะลา		อุบลราชธานี		สระแก้ว		กรุงเทพฯ
		เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	เมือง	ชนบท	
ชาบัว	2540	30.5	31.3	22.5	-	-	-	27.0	27.0	30.6
	2541	42.0	38.7	45.1	32.6	30.0	-	48.5	40.0	29.8
ลักขโมย	2540	36.0	35.0	25.0	22.7	25.0	-	33.5	21.3	34.0
	2541	-	-	42.6	22.7	-	-	36.5	-	25.7
การเดิน การพนัน	2540	60.5	38.0	28.4	28.9	39.5	46.2	36.0	41.1	40.1
	2541	-	-	-	-	25.5	-	37.0	3 6.3	-
การส่งลูกสาว ไปทำงาน นอกชุมชน	2540	28.0	25.3	-	-	25.0	35.8	-	26.0	-
	2541	-	-	-	-	-	-	-	30.7	-
การส่งลูกชาย ไปทำงาน นอกชุมชน	2540	32.0	23.0	-	-	25.5	38.1	-	26.0	-
	2541	-	-	-	-	-	-	-	33.0	-
คนในชุมชน ตกงาน	2540	23.0	-	-	-	-	-	-	-	-
	2541	61.5	57.0	44.1	28.0	48.5	61.5	56.0	72.3	70.0
คนย้ายเข้ามา อยู่ในชุมชน	2540	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2541	50.5	37.3	29.9	-	41.0	46.2	45.0	63.0	-
คนย้ายออก จากชุมชน	2540	-	31.7	-	-	-	-	-	-	-
	2541	-	-	-	-	-	-	21.5	21.7	38.1
รวมครอบครัว ที่สำรวจ	-	200	300	204	304	200	299	200	300	2023

ตารางที่ 17 ประเภทของปัญหาที่เพิ่มขึ้น

ปัญหา	จำนวน	ร้อยละ
ยาบ้า	1,322	32.8
ลักเล็ก ขโมยน้อย	913	22.7
การพนัน	779	19.2
ส่งลูกสาวไปทำงาน	351	8.7
ส่งลูกชายไปทำงาน	378	9.4
คนในชุมชนดกงาน	2,497	62.0
คนย้ายเข้าเพราะดกงาน	1,117	27.7
คนย้ายออกเพราะไม่มีงานทำ	1,054	26.2

จากตารางพอจะสรุปได้ว่า

1. ปัญหา ยาบ้า พบในทุกเขตสำรวจ และมีมากที่จังหวัดเชียงรายและสระแก้ว ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดน อาจซื้อหาได้ง่าย
2. ปัญหาลักเล็กขโมยน้อย เป็นปัญหาที่ส่วนใหญ่จะตอบว่า เป็นปัญหาเดิม มีที่เห็นว่าเพิ่มขึ้นมากในจังหวัดยะลาเขตเมือง และจังหวัดสระแก้วเขตเมือง
3. ปัญหาการพนัน เช่นเดียวกับปัญหาลักเล็กขโมยน้อย คือ คนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่าเป็นปัญหาที่มีอยู่เดิม
4. การส่งลูกสาวออกไปทำงานนอกชุมชน น่าสนใจว่าในจังหวัดเชียงราย ซึ่งมักจะได้รับการมองว่ามีการส่งลูกสาวออกไปทำงานต่าง ๆ นอกชุมชนมาก แต่ในความคิดเห็นของชาวบ้าน เห็นว่าเป็นปัญหาเดิม และไม่มีปัญหาเพิ่มขึ้นมากนัก เช่นเดียวกับที่จังหวัดอุบลราชธานี ในขณะที่จังหวัดสระแก้วมีปัญหาเพิ่มขึ้น
5. การส่งลูกชายไปทำงานนอกชุมชน ลักษณะเดียวกับปัญหาการส่งลูกสาว ถือเป็นปัญหาที่คนในชุมชนมองว่าเป็นปัญหาเดิมที่มีอยู่ ในจังหวัดเชียงราย อุบลราชธานี และสระแก้ว แต่มีเพียงจังหวัดสระแก้วเท่านั้น ที่มีคนเห็นว่าปัญหาเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2541
6. ปัญหาคนในชุมชนดกงาน ปรากฏว่าทุกพื้นที่สำรวจพบว่าเป็นปัญหาเพิ่มขึ้นในปีพ.ศ.2541 มากกว่า ร้อยละ 40 ของจำนวนครอบครัวตัวอย่างในแต่ละพื้นที่บางแห่ง เช่น กรุงเทพฯ และเขตชนบทของจังหวัดสระแก้ว มีจำนวนผู้ตอบข้อนี้ถึงมากกว่าร้อยละ 70 ของครอบครัวตัวอย่างที่สำรวจ นอกจากนี้ในพื้นที่เขตชนบทจังหวัดยะลา ที่ถึงแม้จะมีผู้ตอบว่าปัญหาเพิ่มขึ้น แต่มีเพียงร้อยละ 28.0 เท่านั้น
7. ปัญหาคนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน ในทุกพื้นที่โดยเฉพาะเชียงราย (เขตเมือง) อุบลราชธานี และสระแก้ว (ทั้งเขตเมืองและชนบท) มีจำนวนผู้ตอบว่าจำนวนเพิ่มขึ้นเกินกว่าร้อยละ 40 ในแต่ละพื้นที่ ยกเว้นจังหวัดยะลา (เขตเมือง) ที่มีผู้ตอบว่าปัญหาเพิ่มขึ้น ร้อยละ 29.9
8. ปัญหาคนย้ายออกจากชุมชน มีเพียงจังหวัดสระแก้ว ทั้งในและนอกเขตเมือง กับกรุงเทพฯ เท่านั้นที่มีปัญหาคนย้ายออก (ร้อยละ 38.1 ที่กรุงเทพฯ และ 21.5 ที่จังหวัดสระแก้ว)

9. คำตอบข้อ 7-8 แสดงให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นถึงผลกระทบที่ทำให้มีการเคลื่อนย้ายคนจากพื้นที่หนึ่ง ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ทำงานไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง โดยทางต่างจังหวัดเป็นพื้นที่รับคนกลับ คือมีจำนวนคนย้ายเข้าเพิ่มขึ้นจนคนในชุมชนเองเห็นได้ชัด และกรุงเทพฯ เป็นแหล่งที่คนย้ายออก คือ คนงานที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ต้องย้ายกลับออกไป

นอกจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจจะกระทบถึงครอบครัวโดยตรงแล้ว เมื่อครอบครัวที่ถูกกระทบมีมากขึ้นจนคนในชุมชนเองสังเกตเห็นและรู้สึกได้ ก็แสดงให้เห็นว่า ภาวะวิกฤตินั้นกระทบถึงชุมชนเหล่านั้นด้วย

ผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจสะท้อนวิกฤติทางปัญญาและ วัฒนธรรมของสังคมไทย*

ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์**

บทความนี้นำเสนอบทเรียนจากผลกระทบวิกฤติเศรษฐกิจในกลุ่มต่าง ๆ จากประสบการณ์ไม่ใช่งานวิจัย เป็นภาพรวมและในชุมชนที่พบในภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ โดยขอเน้นจุดของวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงความคิด คุณค่า ความรู้ บทเรียนที่อยู่เบื้องหลังผลกระทบโดยตรง และ ผลกระทบระยะยาวต่อความคิดที่อยู่ด้านหลัง

สภาพที่พบโดยทั่วไปมีการเคลื่อนย้ายผู้คนมาก กลับสู่ชุมชน ในเชียงใหม่ผู้ที่ได้รับผลกระทบคดงาน ธุรกิจ เสียหาย เกิดการคิดค้นอาชีพใหม่ๆ มากขึ้น ไปสู่การขายของเล็กๆน้อยๆมากขึ้น วิกฤติเศรษฐกิจมีผลอย่างชัดเจนในแง่วัฒนธรรม วิกฤติเศรษฐกิจส่งผลวิกฤติด้านปัญญามากที่สุด ผลของบทเรียนหมายถึงท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจมีการ ได้เถียงประเด็นสำคัญ เมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจมีผู้โทษว่าเป็นผลจากระบบเศรษฐกิจเสรี ให้อภัยมาพึ่งตนเอง ให้ความสำคัญเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นความคิดที่แพร่หลายในปัจจุบัน อีกฝ่ายคิดว่าต้องปรับตัวให้เข้ากับเศรษฐกิจโลก การได้เถียงจะมองภาพสุดขั้วคิดว่าทั้งสองอย่างไม่ทำให้เข้าใจวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นจุดบอดทางปัญญา เพราะว่าเป็นวิภาวะที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ ละเลยไม่มองปัญหาว่าปัญหาแท้จริงคืออะไร

เศรษฐกิจชุมชน และพึ่งตนเอง นำมาสู่ชาตินิยมทางเศรษฐกิจ เน้นใช้ของไทย ซื้อของไทย ทักษะนี้ส่งผลให้เกิดแพะรับบาปว่าใครทำให้เกิดปัญหานี้ หาไม่ได้โยนไปเรื่อยโดยโทษว่าเป็นชนกลุ่มน้อย ในภาคเหนือคือกลุ่มชาวเขา ครั้งแรกหลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ชาวเขาถูกจับโดยไม่มีข้อกล่าวหาใดๆทั้งสิ้น... ชาวเขาถูกจับ... ชาวเขาจับจ้างนายทุนทำการเกษตร ชูๆ ก็ถูกจับ....โดยไม่มีข้อกล่าวหา เป็นผลกระทบจากการไม่ให้ความสำคัญของคน หาแพะ แพะที่ดีที่สุดคือ แพะที่ไม่ใช่คนไทย มีสัญชาติ/วัฒนธรรมที่แตกต่างกลายเป็นคนรับเคราะห์...คิดถูก 2 เดือน ระหว่างนี้มีคนจนอยู่แล้ว ครอบครัวมีปัญหาเพราะว่าหญิงต้องเลี้ยงลูกเล็กๆ ลูกไม่มีข้าวจะกิน ดังนั้น ผลกระทบต่อคนในองค์กรพัฒนาเอกชนก็ดี พวก

* เรียบเรียงจากคำอภิปรายเรื่อง “ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมจากวิกฤติเศรษฐกิจ” (20 ตุลาคม 2541)

** อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นักวิชาการที่ดี ระดมช่วยเหลือนันว่าจะระดมข่าวสักกระสอบก็ยากเย็นเฉียวใจ เป็นปัญหาอันดับแรกที่เราเห็นชัดเจน อยากชี้ให้เห็นว่าเชื่อมโยง (ส่วนตัว) เป็นนักสังคมวิทยาต้องศึกษาภาพลึกกว่าที่เห็นผลกระทบด้านความคิดของคนเป็นอย่างไร

ตัวอย่างที่สอง ในช่วงนั้นมีการประท้วง ชาวบ้านในที่ราบประท้วงชาวเขา มีการนัด เดินทางมาขายในตลาด บีบให้รัฐบาลยกเลิกมติ มีการกล่าวหาชาวเขาเป็นคนจุดไฟเผาป่า ทำลายต้นน้ำ เป็นข้อกล่าวหาที่มีมาโดยตลอด แต่ว่าในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจทำให้คนในที่ราบมีข้ออ้างที่ดีกว่า หนังสือพิมพ์เห็นด้วยกับสิ่งเหล่านี้ โหมกระหน่ำใส่ชาวเขา หว่านก่อให้เกิดวิกฤติเหล่านี้ โดยไม่ได้ลงไปศึกษา ถ้าไปดูจะพบว่าแห้งแล้งอย่างมาก ปัญหาที่เกิดการโต้เถียงคือปัญหาพื้นที่จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ คนในเมืองสมัยเศรษฐกิจฟองสบู่ ได้มีการกว้านซื้อที่ดินและจะยึด พยายามปลูกไม้ผล...โทษใครไม่ได้

ที่ว่าวิกฤติทางปัญญาส่งผลกระทบต่อเราไม่คิดที่จะหาปัญหา คิดค้นหาปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่ไหน แต่ใช้วิธีการโยนบาปให้คนโน้นคนนี้ ส่งผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้คน ซึ่งเป็นผลกระทบที่เป็นจริงต่อคนคือโอกาส อยู่ไกล คนชายขอบสังคม ซึ่งไม่ได้แปลว่าคนในชนบท ในเมืองมีคนชายขอบ คือ อยู่ได้สะพาน สลัม ต่างๆ แต่เผชิญมีประสบการณ์ในชนบทมากกว่า จึงหยิบยกตัวอย่างกับคนในภาคนั้นมาเป็นตัวอย่าง เป็นวิกฤติทางปัญญาที่ชัดเจนสืบเนื่องจากอันนี้ ในประเด็นที่สองก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง จากการศึกษาที่เราไม่สนใจค้นคว้าพื้นฐาน โครงสร้างที่เป็นปัญหาของเราทำให้เราเกิดในลักษณะที่ว่าไม่ก่อกองจะให้ความสนใจไปศึกษาอะไรต่างๆ เป็นปัญหาในด้านลบ ขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาในแง่ที่ว่า ขณะที่วิกฤติเศรษฐกิจปรากฏว่าเราเน้นให้คนต้องให้กลับไปสู่ชุมชน ไปทำเศรษฐกิจชุมชน แต่ปัญหาก็เริ่มพบอย่างจริงจังว่าในขณะที่คนอพยพกลับไปสู่ชุมชน หมู่บ้าน ไม่ใช่ทุกชุมชนที่จะมีทรัพยากรเพียงพอ สนองตอบต่อการรับคนกลับเข้ามาในเมืองเพื่อทำการเกษตร เราพบว่าหลังจากที่คนกลับเข้ามาในหมู่บ้านแล้วปรากฏว่าพื้นที่ชนบทหลายแห่ง อาชีพการเกษตรลดลงไปมาก ที่ดินถูกขายในช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่ ไม่อยู่ในมือเกษตรกร ยกตัวอย่างเขตชานเมืองเชียงใหม่คนที่อยู่ในภาคเกษตร 100% เหลืออยู่ 5% ในขณะที่คนที่พึ่งพานอกการเกษตรมีเพิ่ม 50-60% คนที่อยู่ในภาคเกษตรอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีรายได้นอกเกษตรหมายความว่า ถึงแม้จะกลับไปในชนบท แต่รายได้ที่ทำให้เขามีชีวิตอยู่ได้เวลานี้ไม่ใช่มาจากการปลูกพืชมาจากการทำงานนอกเกษตร ทำงานก่อสร้าง ทำงานในเมือง มีมากกว่าครึ่งหนึ่ง 50-60% ซึ่งมีคนหนีจากภาคเมืองหันกลับไปสู่ภาคชนบทยังไม่มีอะไร ที่ดินไม่ใช่ของเขาแล้ว การถือครองที่ดินเวลานี้โดยเฉพาะภาคเหนือพูดแบบทฤษฎีเศรษฐกิจยังยืนไม่ได้ เพราะอัตราเฉลี่ยการถือครองที่ดิน 2 ไร่ต่อครัวเรือน ดังนั้นการนำเศรษฐกิจยังยืนต่างๆ ที่พูดถึงกันเขายกมาทฤษฎีแรก 15 ไร่ 2 ไร่ จึงเป็นไปได้ ดังนั้นจากการเกิดวิกฤตินี้ทำให้เราพบปัญหาว่าโครงสร้างของสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไปแล้วเรายังมีทัศนคติความคิดโครงสร้างชนบทในแบบเก่าๆ และไม่คิดจะศึกษาว่าชนบทเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง ดังนั้นการเสนอแนะเชิงนโยบายในการที่จะเสนอต่อสังคมว่าทางออกเป็นอย่างไรก็เป็นทางออกแบบเพื่อฝัน แบบที่

เรียกว่า เอาความคิดของเราเองเป็นตัวตั้ง (impressionistic) คิดเอาเอง ไม่มีข้อมูลความรู้ เกี่ยวกับชนบทเลย แล้วเสนอนโยบายออกไป หั๋งๆ ที่ความเป็นจริงไม่สามารถที่จะรับไปก่อนนโยบายต่างๆ เหล่านี้ได้ เป็นปัญหาหนึ่งที่เราพบว่าวิกฤติทางปัญญาจริง จากการที่เราไม่มีความเข้าใจเหล่านี้พอ และที่สำคัญที่สุดพบว่า เศรษฐกิจที่ผ่านมาระยะหนึ่งที่เราได้ใช้ทรัพยากรสิ่งต่างๆ ที่ถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมไปจนไม่มีเหลือที่ดิน ไม่มีป่าต่างๆ ไม่อยู่ในอำนาจการควบคุมของคนในท้องถิ่นเท่าที่ควร ป่าถูกเปลี่ยนเป็นป่าสงวน ระยะเวลาหนึ่งคนในท้องถิ่นในภาคเหนือยังมีมากขึ้น รัฐพยายามจะใช้นโยบายการอนุรักษ์และประกาศเขตอนุรักษ์เพิ่มขึ้น คือ ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเพิ่มมากขึ้น อุทยานฯมีมาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดต่อการเข้าไปใช้จากป่า ควบคุมเข้มงวด ในขณะที่ในชนบทการเกษตร อย่างเดียวพึ่งไม่ได้ คนในชนบทที่ผ่านมามีต้องพึ่งธรรมชาติ พึ่งป่า เราอาจมองว่าการเกษตรเป็นพื้นฐานหลักของสังคมไทย เป็นการมองที่แคบเกินไป ชนบทพึ่งธรรมชาติมหาศาล ระบบการเกษตรที่เก็บอาหารจากป่า เป็นระบบล้าสมัยสมัยหนึ่งใช้ แต่ไม่จริงชนบทไทยต้องอาศัยการเก็บและหาอาหารจากธรรมชาติหลายเปอร์เซ็นต์ของชีวิตของการยังชีพ

ดังนั้นเมื่อมีแรงกดดันในการที่จะจัดการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติคือป่าไปอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่ราชการมากขึ้น ทำให้คนในชนบทเกิดปัญหา เพราะไม่สามารถพึ่งธรรมชาติได้เท่าที่เป็นมาในอดีต คือแรงกดดันในขณะที่เศรษฐกิจทรุด คนขาดรายได้ที่จะไปซื้อของกินได้ ขณะเดียวกัน รัฐยังกดดันมาในทางการอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็บอกว่าการกลับชนบทเพื่อไปทำอะไรกิน สภาพการขัดแย้งกันในนโยบายต่างๆ เหล่านี้ซึ่งเป็นผลมาจากการไม่รู้เรื่อง เตรียมตัวไม่ทันของวิกฤติทางเศรษฐกิจสร้างแรงกดดันจำนวนมากกับคนในชนบท ซึ่งพบว่าช่วงนี้คนมาประท้วงกันมาก เพราะว่าเมืองก็ช่วยไม่ได้ ป่าก็ไม่มี จะอยู่ในบ้านไม่มีอะไรทำ ที่ดินขายหมด ไม่เหลืออะไร เวลานี้คนในหมู่บ้านขีมือเดือไรค์ ดินเบียดคดปลาตามบึงต่างๆ น้ำไม่ค่อยมี น้ำแห้ง เกิดขึ้นในหลายหมู่บ้าน ความที่มีวิกฤติทางปัญญา ไม่เข้าใจสภาพมันสร้างแรงกดดันหลายด้าน กระทบต่อคนในชุมชนอย่างมาก

มาสู่ประเด็นที่สามว่า ความเข้าใจเกิดความไม่มั่นคงในชีวิตสูง เมื่อก่อนช่วงเศรษฐกิจดีทุกคนขายที่ดิน ซื้รถ-ปิ๊กอัพรับจ้างมาก มาถึงตอนนี้รถที่ว่าเดี๋ยวนี้อาจจะไม่ได้ ไม่มีเงินจ่ายค่าน้ำมัน ไม่มีเงินส่งค่ารถ รถก็ถูกยึดไป ที่ดินไม่เหลือก็กลับบ้านอีกแต่ก็ไม่มีอะไรทำ จึงเกิดปัญหาขึ้นมาว่าเกิดความไม่มั่นคงในชีวิต คือ ไม่สามารถควบคุมชีวิตตัวเองได้ เพราะว่าเมื่อก่อนยังงั้นๆ ก็มีที่ดินอยู่ ขณะนี้ไม่มีที่ดิน ไม่สามารถทำอะไรได้เลย เป็นปัญหาอย่างมาก ผู้คนจำนวนหนึ่งหันไปพึ่งเรื่องทางด้านจิตใจมาก หลายคนตั้งข้อสังเกตว่าคนเข้าวัดมากขึ้นหรือว่าหันไปหาคนทรง อะไรที่เป็นโชคชะตาเชื่อความเชื่อโชคลางมากขึ้น เพราะชีวิตไม่มั่นคงจากการที่ไม่มีฐานการผลิตที่ตนเองควบคุมได้ เป็นประเด็นที่เห็นชัดเจน (พูดจากภาพที่เห็น+ประสบการณ์)... ท่ามกลางวิกฤติปัญญาในภาพด้านบวกเป็นภาพที่เริ่มเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาที่ผ่านมา การพัฒนาก่อให้เกิดการกระจายรายได้ไม่ดี มีช่องว่างมาก การพัฒนาผิดพลาดไม่เป็นระบบ ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสูง พูดทำไรคนไม่เข้าใจว่ากำลังเกิดขึ้นในสังคมไทย แต่พอวิกฤติทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นคนเริ่มมองเห็นว่า สิ่งที่เขาว่ากันไปในนั้นเป็นความจริง

นักเศรษฐศาสตร์ศึกษาพบว่าในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ ช่องว่างรายได้ลดลง แคมป์เข้าในช่วงเศรษฐกิจบูม เราอ้างว่าถ้าเศรษฐกิจดีเราจะกระจายรายได้ดีมาก คนจนจะได้รายได้ ปรากฏว่าไม่เป็นจริง ช่วงที่เศรษฐกิจดีพบว่าปี 1980 มีการเก็บข้อมูลพบว่า คน 20% ที่รวยในประเทศเราเป็นเจ้าของทรัพย์สิน มั่งคั่งประมาณ 50% คนที่จน 20% ข้างล่างเป็นเจ้าของทรัพย์สินมั่งคั่งในสังคมประมาณ 5% เมื่อปี 1980 พอมาปี 1990 (ปี 1980-1990 เป็นช่วงที่เจริญสุดขีด หมายความว่ารายได้ประชาชาติสูงมาก) คน 20% ที่รวยเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เพิ่มขึ้นเป็น 60% ของความมั่งคั่งในชาติ ในขณะที่ คน 20% ล่างเป็นเจ้าของทรัพย์สิน จาก 5% เป็น 3% กว่าๆ แสดงให้เห็นชัดว่าในช่วงเศรษฐกิจดีไม่ได้ทำให้การกระจายรายได้ดีเลย ดังนั้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำพบว่ากำลังจะดีขึ้น คนรวยจะจนลงเล็กน้อย แต่ไม่ต่ำลง ความเจริญไม่ช่วยทำให้ความเป็นธรรมในสังคมหรือการกระจายรายได้ดี แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องทำให้เศรษฐกิจวิกฤติก่อนคนจึงเท่าเทียมกัน แต่สถิติมันชี้คล้ายๆอย่างนั้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะเราไม่เข้าใจโครงสร้างของเราที่เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจอยู่ที่ไหน เวลาแก้อะไรก็ผิดจุดอย่างน้อยการเผชิญวิกฤติครั้งนี้พบว่ามีข้อผิดพลาด โครงสร้างเศรษฐกิจมากมาย เช่น เรื่องแรงงาน เรามองว่าเราเป็นสังคมอุตสาหกรรม เราก่อให้เกิดคนที่อยู่ในภาคแรงงานที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมหาศาล แต่ปรากฏว่าเราไม่ได้ทำอะไรกับเขาเลยเมื่อเขาต้องตกงานทำอะไร เราไม่เตรียมตัวเราเองเพียงพอที่จะเข้าสู่อุตสาหกรรมเลย มาจากการเกษตรอย่างไรก็อยู่การเกษตรอย่างนั้น ในขณะที่คนจากเกษตรหลังไหลเข้าสู่อุตสาหกรรม แต่ไม่ได้สร้างกลไกทางสังคมใดๆ การจัดการในสถาบันอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเตรียมตัวในการรับปัญหาที่จะเกิดจากสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งเวลานี้เราเป็นสังคมเกษตรแต่เราเจอปัญหาสังคมอุตสาหกรรมคือ ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจปัจจุบันเราแย่ง 2 ด้าน การเกษตรก็ละเลยมาเป็นเวลานาน การเกษตรก็ช่วยไม่ได้ แต่เราเกิดวิกฤติปัญหาของสังคมอุตสาหกรรม ดังนั้น คนจากอุตสาหกรรมเมื่อหลุดออกมาก็ไม่มีอะไรที่จะรองรับเวลานี้เพิ่งจะมาคิดว่าต้องกู้ธนาคารโลก ต้องกู้เขามาไม่มีทางช่วยได้เพิ่งจะมาคิดว่าต้องออกกฎหมายในแง่ที่ว่า กฎหมายชดเชยการตกงาน ซึ่งอาจเป็นส่วนดีแต่สายไปแล้ว ควรคิดกันมานานแล้ว เรื่องการสร้างสถาบันให้รองรับการเปลี่ยนแปลง ที่ผ่านมามีคิดเพียงการหาเงินเพียงอย่างเดียว ไม่คิดมาตรการ การรองรับ....

ประเด็นสุดท้ายที่พอจะเห็นรางๆ ก็คือการรวมตัว การสร้างเครือข่ายในชุมชน คนในชุมชนทำกันมานานแล้ว เช่น ระดมทุน / ออมทรัพย์ แต่ไม่ได้รับความสนใจในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทมีแง่บวกในการรวมตัว ช่วงเศรษฐกิจวิกฤติการรวมตัวในเขตนี้มีมากขึ้น รวมมากและเร็ว กลุ่มออมทรัพย์หลายกลุ่มเหมือนกลุ่มแชร์เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ยังเล็กมาก เป็นภาพที่คนในกิ่งเมืองกิ่งชนบทรวมตัวกันวิธีแบบนี้พบในเมืองหลายแหล่ง เช่น พวกที่กู้เงินเป็นปรากฏการณ์ภาพพวกด้านเดียวที่เห็น

วิกฤติเศรษฐกิจทำให้วิกฤติทางปัญญามากที่สุด ปัญหาคือแทนที่จะแก้วิกฤติให้เป็นโอกาสนั้นผ่านมานี่ปีแล้ว ยังไม่ได้ทำอะไร แก้ปัญหาเก่าคือปัญหาของสถาบันการเงิน ยังไม่มีการคิดค้นโครงสร้างพื้นฐานของเราว่าผิดตรงไหน อย่างไร และจะพยายามสร้างสถาบันบางอย่างขึ้นมาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่อุตสาหกรรมในศตวรรษหน้า ไม่มีการเตรียมการใดเลย ภาคเกษตรซึ่งเป็นภาครองรับแต่ก็ไม่มีใครทำอะไรนอกจากการแจกเมล็ดผัก

**ผลกระทบต่อการพัฒนาด้านการศึกษาและ
การมีส่วนร่วมทางการเมือง**

วิชาชีพครูในยุควิกฤต*

ศ. ดร. มนตรี จุฬาวัดมนทล**

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

วิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อทุกสาขาอาชีพ วิชาชีพครูซึ่งเป็นส่วนสำคัญในระบบการศึกษาและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประชาชนของชาติ ก็จะได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน การวิเคราะห์เริ่มด้วยการมุ่งชี้กรอบและเงื่อนไขในสังคมไทยระยะวิกฤตเศรษฐกิจที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตตามด้วยการพิจารณาสถานภาพวิชาชีพครูผลสืบเนื่องที่เกิดจากสภาวะวิกฤต พร้อมการพิจารณาความเสียหายและแนวทางแก้ไข

กรอบและเงื่อนไขที่สำคัญอันจะมีผลเชิงปริมาณต่อวิชาชีพครูมี 3 ประการคือ 1. การขยายการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ตามมาตรา 43 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 2. นโยบายของรัฐที่จะลดจำนวนข้าราชการ โดยให้บรรจุข้าราชการใหม่ได้เพียงร้อยละ 20 ของอัตราการเกษียณอายุราชการ และ 3. เงื่อนไขเงินกู้จากธนาคารพัฒนาเอเชีย ซึ่งกำหนดอัตราส่วนจำนวนครูประถมศึกษาค่อนักเรียนให้เป็น 1 : 25 ในปี 2545

การศึกษาของชาติมีกำลังคนก่อนข้างคงที่ประมาณ 800,000 คน ในจำนวนนี้เป็นครูประมาณ 600,000 คน ครูส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70) เป็นครูประถมศึกษา แต่ละปีครูเกษียณอายุประมาณ 4,000-5,000 คน แต่รัฐมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ จึงสามารถบรรจุครูใหม่ได้ปีละ 1,000 คน ขณะที่สถาบันผลิตครูทั้งหมด 114 แห่ง สามารถผลิตครูใหม่ได้กว่าแสนคนใน 5 ปีข้างหน้า ดังนั้น จะมีครูใหม่เกินกว่าที่มีอัตราบรรจุถึง 20-25 เท่า

อัตราส่วนครูต่อนักเรียนทั่วประเทศ โดยเฉลี่ยเท่ากับ 1: 21 เพื่อปฏิบัติตามกรอบและเงื่อนไขทั้ง 3 ประการข้างต้น จะทำให้ต้องลดครูประถมศึกษาลง 70,000 คน (สาเหตุหลักเนื่องมาจากเงื่อนไขเงินกู้จาก

* จากเรื่อง วิชาชีพครูในยุควิกฤต จัดพิมพ์ / เผยแพร่โดย สำนักงานโครงการพิเศษปฏิรูปการฝึกหัดครู พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา (สปก.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา

** ที่ปรึกษาและรักษาการผู้อำนวยการ สำนักงานโครงการพิเศษปฏิรูปการฝึกหัดครู พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา (สปก.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา

ธนาคารพัฒนาเอเชีย) ขณะที่ครูมัธยมศึกษาจะต้องเพิ่ม 20,000-50,000 คน ภายใน 2545 (สาเหตุเนื่องจากการขยายการศึกษาพื้นฐานเป็น 12 ปี) ดังนั้น ผู้ใช้ครูก็ต้องเร่งการพัฒนาคุณภาพของครูที่มีอยู่ ผู้ผลิตครูก็ต้องลดการผลิตครูใหม่ และเร่งการฝึกอบรมครูปัจจุบัน ส่วนผู้สนับสนุนก็ควรส่งเสริมให้นางบประมาณที่ประหยัดได้จากการลดการผลิตครูมาสนับสนุนการฝึกอบรม

วิกฤตวิชาชีพครูจะก่อให้เกิดความสูญเสียงบประมาณ 15,000-25,000 ล้านบาท ดังนั้น จึงต้องมีแผนปฏิรูปวิชาชีพครู และนโยบายปฏิรูปผู้ผลิตครูอย่างเร่งด่วน สปก. จะประสานกับผู้ผลิต ผู้ใช้ครูและผู้สนับสนุนอื่นๆ เพื่อนำแผนและนโยบายไปสู่การแก้ปัญหาวิกฤตและการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของชาติ

การพัฒนาคนในกระบวนการวางแผนพัฒนาตำบล

ผศ.ชาญชัย อิมปิยากร*

บทนำ

บทความนี้เป็นผลงานของงานวิจัยเรื่อง การจัดทำแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วม คณะวิจัยได้ดำเนินการโครงการนี้ต่อเนื่องจากปี 2540 จนถึงปัจจุบัน การศึกษาวิจัยครอบคลุมพื้นที่ 80 ตำบลในภาคกลางประกอบด้วย จังหวัดราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี และ ลพบุรี เนื่องจากคณะวิจัยได้เริ่มโครงการนี้ก่อนวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ทำให้มีโอกาสรับทราบสภาพปัญหาและศักยภาพของชนบทไทยในการเผชิญกับปัญหา นอกจากนั้นได้พบเห็นข้อจำกัดและข้อดีบางประการขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

แม้ว่าหัวข้อการวิจัยจะกล่าวถึงการวางแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วมก็ตาม แต่ในกระบวนการวางแผนนี้จะเน้นการพัฒนาทรัพยากรคนเพื่อให้เกิด

1. ทักษะคติในเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการแก้ปัญหาและการพึ่งพาตนเอง
2. ความรู้เรื่องบทบาทหน้าที่ของ อบต.
3. ทักษะในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของ อบต.

เทคนิคการอบรม

โครงการ วิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งใช้การอบรมเป็นกิจกรรมหลัก มีการเก็บข้อมูลพื้นฐานเพื่อทราบข้อมูลทั่วไปของชุมชน มีการสัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลในระดับบริหารและสมาชิก อบต. รวมทั้งผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย

* รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, อาจารย์ประจำคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาฯ

เนื่องจากการอบรมเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการดำเนินโครงการนี้ ดังนั้นเทคนิคการอบรมจึงเป็นสิ่งทีคณะวิจัยได้คัดเลือกและพัฒนาควบคู่กันไปในการวิจัย การอบรมการวางแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วมในปี 2540 ได้ใช้เทคนิค A-I-C¹ (Appreciation Influence Control) ส่วนในปี 2541 ได้ใช้วิธี A-I-C ร่วมกับวิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม² ที่พัฒนาขึ้นโดยกระทรวงสาธารณสุขร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงกลาโหม และกรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นคณะวิจัยยังได้รับการช่วยเหลือจากสำนักพัฒนาสุขภาพจิต กรมอนามัย ในการจัดทำหลักสูตรและการอบรม การวางแผนแบบมีส่วนร่วมด้วย

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ผู้ได้รับการอบรมแต่ละท่านมีบทบาทที่ต้องแสดงออกถึงความรู้ประสบการณ์ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ความรู้และประสบการณ์ดังกล่าวที่ถูกระดมออกมาด้วยกระบวนการกลุ่มนั้นจะกระจุกกระจายมีแง่มุมต่างๆ ที่หลากหลายมีทั้งเสริมและขัดกัน ความรู้เหล่านั้นจะถูกจัดระเบียบสรุปให้เกิดเป็นความคิดรวบยอดของกลุ่มขึ้น หลังจากได้ชุดความรู้แล้วจะทำการนำความรู้ที่นำมามาทดลองหรือประยุกต์ กระบวนการทั้งหมดนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมซึ่งสรุปเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ประสบการณ์
2. การสะท้อนความคิดและอภิปราย
3. เข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด
4. การทดลองและประยุกต์แนวคิด

ทักษะสังคม

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมถือเป็นกระบวนการสำคัญในการระดมความรู้และปัญหาของชุมชนก่อนที่จะทำการกำหนดแผนพัฒนา ความรู้และปัญหาของชุมชนมาจากไหน แท้จริงแล้วสิ่งเหล่านี้ก่อและพัฒนาขึ้นมาภายในชุมชนนั่นเอง มันเป็นการเข้าใจและประสบการณ์ที่ฝังตัวอยู่ในความคิดและทรงจำของชาวบ้านทุกคน หากแต่มีแง่มุมที่แตกต่างกัน ดังนั้นความรู้และประสบการณ์จึงอยู่อย่างกระจุกกระจาย มีความแตกต่างกันตามจุดยืน ผลประโยชน์ พื้นฐานและฐานะทางสังคมของแต่ละคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมนั้น การวิจัยนี้คือรวมความนึกคิดและประสบการณ์เหล่านี้ขึ้นมาโดยเรียกชื่อมันว่า ทักษะสังคม ดังนั้นทักษะสังคมจึงเป็นผลสะท้อนที่มีมิติหลากหลาย มีทั้งวัฒนธรรมเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี รวมทั้งจิตใจของปัจเจกบุคคลด้วย ทำให้ยากที่คนทั่วไปจะมองเห็นหรือถ้ามองเห็นก็ยากที่จะเข้าใจได้ งานวิจัยจึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อที่จะให้ชาวบ้านและนักวิจัยสามารถระบุทักษะสังคม

¹ คู่มือการจัดการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน อรพินท์ ประสพโชค

² คู่มือการสอนทักษะชีวิตเพื่อการป้องกันเอดส์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงกลาโหม กรุงเทพมหานคร

ของแต่ละห้องที่ได้ด้วยตัวเอง

ทักษะสังคมจะต้องถูกกำหนดขึ้นมาก่อนในเบื้องต้น โดยการประมวลปัญหาการบริหารงาน ตำบลที่ผ่านมาและการศึกษาโครงสร้าง อบต. ซึ่งได้ข้อสรุปว่า ทักษะสังคมที่แต่ละตำบลสามารถนำมาจัดการกับปัญหาที่เป็นอยู่และเตรียมการปรับชุมชนในอนาคตรวมประกอบด้วย

1. ปัญหาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการกำหนดอนาคตของตนเองซึ่งเป็นปมปัญหาใหญ่ของชนบท
2. บทบาทหน้าที่ของ อบต.
3. สำนักการพึ่งตนเองของชุมชนในการพัฒนา และ
4. แผนพัฒนาตำบล ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตามที่กล่าวมาทั้งสี่ข้อนี้ยังไม่สามารถครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างของปัญหาในสังคมได้ มันเป็นแค่สมมุติฐานที่ยังต้องมีการพิสูจน์ตรวจสอบและพัฒนาต่อไป

ทักษะชีวิต

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่นำมาใช้ในการฝึกอบรมนี้ ก่อนเริ่มการฝึกอบรมจำเป็นที่คณะวิจัยต้องทำความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้และการคิดในการดำเนินชีวิตของผู้คนแต่ละคนก่อน ทักษะชีวิต เป็นคำที่ใช้เรียกสิ่งนี้ มันหมายถึงสิ่งที่คนทุกคนใช้ในอันที่จะจัดการกับปัญหารอบ ๆ ตัวในปัจจุบันและการปรับตัวในอนาคต ทักษะชีวิตประกอบด้วยความรู้ เจตคติและทักษะ ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้ขยาย ความว่า

<i>ความรู้</i> นั้นเกิดจาก	<i>ความคิดสร้างสรรค์และความคิดวิเคราะห์วิจารณ์</i>
<i>เจตคติ</i> แสดงออกด้วย	<i>ความตระหนักรู้ในตนและความเห็นใจผู้อื่น</i>
<i>ทักษะ</i> คือความสามารถใน	<i>การสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร</i>
	<i>การตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา</i>
	<i>การจัดการกับอารมณ์และความเครียด</i>

หลักสูตรอบรมจะถูกสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับทักษะชีวิตดังนี้คือ

1. บทบาทหน้าที่ของ อบต. จัดเป็นความรู้
2. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการแก้ปัญหาชุมชน และการพึ่งตนเอง เป็นทัศนคติที่จะต้องกระตุ้นให้ชุมชนมีความตื่นตัวและ
3. การวางแผนและการจัดทำแผนพัฒนาตำบล เป็นทักษะที่จะต้องร่วมกันสร้างขึ้นซึ่งมีการใช้กระบวนการ A-I-C ร่วมกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ในการทำหลักสูตรที่ดี จะต้องพิจารณาเทคนิคบางประการซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้และจะเป็นสิ่งที่ทำให้การอบรมบรรลุผลสูงเช่น

1. การกำหนดจำนวนผู้เข้าอบรมและการแบ่งกลุ่มย่อย
2. การสร้างสื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจการกำหนดกิจกรรมกลุ่มและการเรียงลำดับขั้นตอนของกิจกรรมเพื่อเข้าสู่เนื้อหาที่ต้องการภายใต้เวลาที่จำกัด
3. การกำหนดกิจกรรมทางวัฒนธรรมกันระหว่างเรื่องที่อบรมและระหว่างคาบเวลาในกรณีที่ผู้เข้ารับการอบรมเกิดความเครียดและเบื่อหน่ายขาดสมาธิ

ผลสรุปที่ได้รับ

แม้ว่ากระบวนการวางแผนจะยังไม่สัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์ แต่สิ่งที่ประชาชนในตำบลเป้าหมายเกิดการรับรู้ร่วมกันคือปัญหาที่พวกเขากำลังประสบและหาทางแก้ไขนั้นสามารถระบุได้ดังนี้

1. ปัญหาใหญ่ที่ทุกคนสังคมในขณะนี้ไม่ใช่ปัญหาเศรษฐกิจแต่เป็นปัญหาสุขภาพจิต ปัญหานี้ระบาดทั่วทุกหนทุกแห่งและกำลังฝังรากลึกในแง่ของเครือข่ายผลประโยชน์และอิทธิพลในระดับชาติและท้องถิ่น ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่โตเกินกำลังของเขาที่จะแก้ไข ขณะเดียวกันก็เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อฝ่ายปราบปราม

จากการศึกษาพบว่าปัญหานี้เป็นปัญหาที่ก่อตัวขึ้นในช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่ เป็นช่วงที่อำนาจซื้อของประชาชนมีสูง ทำให้เกิดกระแสบริโภคนิยมกว้างขวางโดยผ่านสื่อต่างๆ และการเลียนแบบกัน ประกอบกับพื้นฐานของสถาบันครอบครัวที่อ่อนแอ และความโลภที่ถูกระงับโดยระบบเศรษฐกิจในขณะนั้น ทำให้ยาเสพติดแพร่จากผู้ใช้แรงงานสู่เยาวชน

ในภาวะที่สังคมนำกำลังอยู่ในภาวะวิกฤติขณะนี้ ปัญหาสุขภาพจิตได้ถูกกลืนเป็นธุรกิจ อาชญากรรมที่คนปกติทั่วไปอยากเลี่ยง นอกจากนั้นผู้ที่เสพยายังเป็นผู้เผยแพร่เสียเอง จึงทำให้เกิดการแพร่หลายอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้การแพร่หลายจะจำกัดในบุคคลที่มีแนวโน้มจะประกอบอาชญากรรมเท่านั้น ผลที่กำลังจะเกิดขึ้นตามมาคือการก่ออาชญากรรมที่เกี่ยวข้องจากยาเสพติด เช่น การปล้น จี และการทำร้ายถึงแก่ชีวิตเพื่อชิงทรัพย์สิน

2. ปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำเสียจากชุมชนและฟาร์มเลี้ยงสัตว์ได้เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วในทุกชุมชน จนปัจจุบันที่สาธารณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ กลายเป็นที่ทิ้งขยะและที่ระบายน้ำเสีย ในอนาคตอันใกล้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ให้พืชพรรณธัญญาหารที่เกตุอุดมสมบูรณ์จะหมดสิ้นลง

3. สำหรับปัญหาของแต่ละ อบต. นั้นยังวนเวียนอยู่กับการแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ชอบจากรายได้ของ อบต. ปัญหานี้ได้สร้างปัญหาที่เกี่ยวข้องกันตามมา คือการช่วงชิงอำนาจในการบริหาร อบต. ระหว่างขั้วต่างๆ ของอิทธิพลท้องถิ่นเดิม และการแผ่อิทธิพลของการเมืองระดับชาติมาสู่ระดับท้องถิ่น ปัจจุบันการศึกษาวิจัยยังไม่สามารถจะคาดถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นว่า ชาวบ้านจะสามารถควบคุมปัญหานี้ให้อยู่ในขอบเขตได้หรือไม่ ทั้งนี้จะต้องดูว่าการเมืองระดับชาติภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะแก้ปัญหาคือสิทธิขาดเสียได้มากน้อยเพียงใด ถ้าสามารถลดการทุจริตในการเลือกตั้งคราวหน้าได้ อาจมี

แนวโน้มที่ทำให้การเมืองระดับท้องถิ่นดีขึ้น เพราะเครือข่ายอำนาจธรรมอาจอ่อนแรงลง และค่านิยมที่ผิดไม่เกิดพลังพอที่จะลอกเลียนแบบ

4. เศรษฐกิจฟองสบู่ได้ทำลายศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนเกือบหมดสิ้น โดยเฉพาะพื้นที่รอบเมืองใหญ่และกรุงเทพฯ การทำลายนี้เกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เข้าไปสู่ชุมชน เช่น การขยายตัวของอุตสาหกรรมทำให้เกษตรกรรมเป็นสิ่งที่ด้อยคุณค่าและไม่คุ้มแก่การประกอบการอีกต่อไป การกว้านซื้อที่ดินเพื่อทำนิคมอุตสาหกรรมหรือประกอบธุรกิจบริการต่าง ๆ การเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดิน ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนจากเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมาเป็นผู้บริโภคนที่ไม่สร้างสรรค์ นอกจากนั้นยังเกิดอาชีพใหม่แทนที่เกษตรกร เช่น อาชีพนายหน้าค้าที่ดิน การประกอบการร้านค้าย่อย เป็นต้น ปัญหาหลายอย่างที่ไดกล่าวถึงในหัวข้อที่ผ่านมาเป็นสาเหตุของการทำลายศักยภาพการพึ่งตนเอง ทั้งนี้เพราะปัจจัยของการพึ่งตนเองที่สำคัญและจะขาดเสียมิได้คือ วิถีชีวิตของการพึ่งตนเองนั้น คนต้องอาศัยสวัสดิการจากธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่วิปริตและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เราเรียกสังคมเช่นนี้ว่า สังคมธรรมชาติสวัสดิการ ซึ่งมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมนิคมสวัสดิการ ประเทศไทยในอดีตจัดเป็นสังคมธรรมชาติสวัสดิการที่สมบูรณ์แบบที่สุด การพัฒนาทั้งที่เกิดจากความตั้งใจดีหรือเกิดเนื่องจากการมุ่งหวังผลประโยชน์เฉพาะคนก็ตามได้มองข้ามสิ่งเหล่านี้ไป การพัฒนาจึงเป็นการทำลายในที่สุด

แม้ว่า อบต. และชาวบ้านส่วนหนึ่งจะมองเห็นปัญหาดังกล่าวก็ตา แต่การจัดการกับปัญหายังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรม ตัวบ่งชี้ที่บอกได้คือตัวแผนพัฒนาตำบลที่ได้มาด้วยกระบวนการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม สารของแผนส่วนใหญ่ยังเน้นการทำโครงการที่เกี่ยวกับโครงการที่เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามโครงการเหล่านั้นเป็นโครงการที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์บ้างไม่มากนักน้อย จากการสอบถามถึงสาเหตุที่เป็นเช่นนี้ อบต.ให้เหตุผลว่า งานโครงสร้างพื้นฐานยังเป็นปัญหาที่ชาวบ้านต้องการ อีกประการหนึ่งเป็นงานที่ทำงานสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของการจัดสรรงบประมาณจากราชการที่ให้เวลาดำเนินการที่ค่อนข้างจำกัด เหตุผลที่โครงการประเภทการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีน้อย เช่น การอบรมเยาวชนเรื่องพิษภัยของยาเสพติด การส่งเสริมการเล่นกีฬา โครงการอาหารกลางวันของนักเรียน และโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาแม่บ้านและเยาวชน เป็นต้น เพราะว่าเป็นโครงการที่ทำยากและมักไม่เป็นที่สนใจอีกทั้งมีคนมาร่วมน้อย อย่างไรก็ตามคณะวิจัยเห็นว่าโครงการพัฒนาคนเป็นโครงการที่ต้องการความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์มาก ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความพยายามในการจัดทำหลักสูตรอบรมต่อไป ปัญหาที่พบในหลายตำบลคือชาวบ้านทั่วไปยังไม่ตื่นตัวในการเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นกับกิจกรรมของ อบต. ชาวบ้านยังมุ่งแต่เรื่องการทำมาหากินของตัวเอง สำหรับตำบลที่อยู่ใกล้เมืองใหญ่จะมีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกันน้อยลง ไม่มีการประชุมประจำของแต่ละหมู่บ้าน บางแห่งไม่มีหอกระจายข่าว ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงว่า กิจกรรมการสื่อสารภายในชุมชนขาดหายไป ชุมชนสื่อสารทางเดียวกับศูนย์กลางประเทศโดยผ่านสื่อมวลชนประเภท วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์

บทบาทของวัดต่อชุมชนทางภูมิปัญญาแทบจะไม่มีอีกแล้ว ศาสนาจึงเป็นเรื่องของการประกอบพิธีกรรม เช่น งานบุญตามเทศกาลและงานศพ นอกจากนั้นในบางตำบลพบว่า มีแต่ผู้หญิงเท่านั้นที่เข้าวัดหลาย ๆ แห่งวัดเป็นแหล่งมอมเมาทางความคิดและเป็นแหล่งบ่มเพาะของอบาฆมุข

ทฤษฎีที่ต้องปรับปรุง

การศึกษาของไทยดัดจริตและไม่เชื่อมต่อกับภูมิปัญญาดั้งเดิม การศึกษาคนที่เราเรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่าจิตวิทยานั้นล้วนแต่นำมาจากทฤษฎีตะวันตกทั้งสิ้น ภูมิปัญญาเก่าแก่เกี่ยวกับเรื่องจิตวิญญาณของคนตะวันออกมีความสมบูรณ์ในตัวมัน ถูกพิสูจน์และตรวจสอบด้วยเวลามากกว่า 2000 ปีว่าใช้ได้แต่ไม่ปรากฏในกระบวนการศึกษาไทย การวิจัยในระยะต่อไปจำเป็นต้องนำเอาความรู้นี้มาประยุกต์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในจิตวิญญาณของคน เพื่อที่จะเข้าใจการเชื่อมโยงของจิตใจกับสมองหรือความคิด เข้าใจกระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว การให้ความพยายามและการสร้างทฤษฎีเพื่อใช้แก้ปัญหาของสังคม เป็นต้น

เริ่มจากเรื่องทักษะชีวิตซึ่งกล่าวมาแล้ว เป็นทักษะในการจัดการกับปัญหารอบตัวในสภาพสังคมปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับปรับตัวในอนาคตของคนทุกคนนั้นประกอบด้วย ความรู้ เจตคติ และทักษะ สำหรับภูมิปัญญาตะวันออกนั้นก็กลับให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษของสิ่งที่เรียกว่า ปัญญา คำสั่งสอนที่กล่าวจนคิดปากของคนสมัยก่อนนั้นจะบอกกล่าวให้ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาและดำเนินชีวิต ใครที่ใช้ปัญญานำชีวิตจะไม่อับจนและทุกข์ยาก เมื่อระบบการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาในสังคม แม้ว่าคำว่าปัญญาจะถูกกล่าวถึงแต่ก็ไม่ทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายที่ต้องแท้ได้ ความหมายของปัญญาจึงผิดเพี้ยนไปในทำนองว่าเป็นความฉลาดเฉลียว อย่างไรก็ตามความฉลาดนั้นก็ไม้อาจแก้ปัญหาได้ ดังเช่นวิกฤติการที่กำลังเกิดขึ้นกับสังคมไทยในขณะนี้เกิดจากการสร้างปัญหาของคนฉลาดและมีความรู้ด้วยกันทั้งสิ้น

การเรียนรู้ของคนในสมัยก่อนเป็นการเรียนรู้ด้วยใจ เป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการศึกษาที่ใช้ในสถาบันต่างๆขณะนี้ซึ่งเน้นการจำของสิ่งเดิมที่ผ่านการสรุปเป็นกฎเกณฑ์มาแล้ว มีการดกเดี่ยววิเคราะห์วิจารณ์บ้างเป็นส่วนน้อยในกระบวนการศึกษา การวิเคราะห์วิจารณ์ซึ่งเป็นที่มาของความรู้ใหม่นั้นก็ยังไม่เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ด้วยใจได้ เพราะมันเป็นเพียงการใช้ตรรกะที่เกิดในความคิดที่ซับซ้อนขึ้นในการให้ความหมายของสิ่งที่สัมผัสได้ผ่านประสาทสัมผัสของอวัยวะ หู ตา จมูก ลิ้น ผิวหนัง กลายเป็นความรู้ใหม่ ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่าความรู้ใหม่นี้ก็ยังอยู่ในกรอบของการสมมุติที่ไม่ใช่สิ่งที่เป็นอยู่ตามสภาวะของมัน การเรียนรู้ด้วยใจหมายถึงการเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างที่มันเป็นตามสภาวะของมันเมื่อเข้าใจเช่นนี้ก็เกิดปัญญา ปัญญาทำให้เกิดความตระหนักรู้ ไม่ประมาท และจะไม่เกิดการกระทำที่ผิดพลาดใดๆ ขึ้นซึ่งแตกต่างจากการเข้าใจตามที่เราตีความจากความคิด ซึ่งมักก่อเกิดการผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างที่เป็นปัญหาในปัจจุบันนี้

ถ้าผสมผสานปัญญาเข้ากับทักษะชีวิตเดิม ทักษะชีวิตในความหมายใหม่จึงประกอบด้วย ปัญญา ความรู้ เจตคติ และทักษะ อันที่จริงเจตคติกับปัญญาเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้นทักษะชีวิตจึงควรประกอบด้วย ปัญญา ความรู้ และทักษะ

ปัญญาเป็นผลของการเรียนรู้ด้วยใจ การเรียนรู้ด้วยใจนั้นเกิดจากการสัมพันธ์จิตกับสมองเป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติที่เรียกว่าการทำสมาธิ ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสมองในลักษณะเช่นนี้จะเกิดสติสัมปชัญญะ เกิดจากการตื่นรู้ภาษาบาลีเรียกว่าพุทธ

สำหรับความคิดนั้นเกิดจากการสัมผัสของสัญญาที่ผ่านมาระทบกับ หู ตา จมูก ลิ้น กาย และความคิด เกิดการปรุงแต่งซึ่งมีลำดับขั้นตอนในการปรุงแต่ง ขั้นตอนของความคิดในสมองคนประกอบด้วย เวทนา (ความรู้สึกรู้สึก) สัญญา (ความทรงจำ) สังขาร (การปรุงแต่ง) วิญญาณ (ความรู้ในอารมณ์) ซึ่งเป็นสิ่งกองในขั้นห้า การใช้สมองคิดของคนมักจะถูกกระตุ้นจากสาเหตุสำคัญ เช่น ประการที่หนึ่งเกิดจากความทรงจำที่บันทึกไว้ในสมอง และประการที่สองเกิดจากความรู้สึกรู้สึกที่มาจากสัญชาตญาณดั้งเดิมของคน เช่น การรักษาและหวงแหนชีวิต การหิว การสืบพันธุ์ สัญชาตญาณนี้เป็นตัวกระตุ้นความคิดที่มีอิทธิพลมากเป็นที่สามารถกำหนดพฤติกรรมของคนให้เบี่ยงเบนจากกรอบวัฒนธรรมประเพณีได้ โดยเฉพาะเรื่องเพศ และประการที่สามเกิดจากสัญญาที่ผ่านมาระทบประสาทสัมผัสทั้งห้า

ความหมายของคำว่าวิญญาณคือความรู้สึกที่เกิดจากการปรุงแต่งของความคิดประสานเข้ากับความรู้สึกทางกายที่ได้สัมผัสกับสัญญาที่ผ่านมาระทบทำให้เกิดเป็นอารมณ์และถูกบันทึกเก็บไว้ในความทรงจำ เมื่อใดที่ความต้องการทางกายเกิดขึ้นเนื่องจากสัญชาตญาณ มันไปกระตุ้นความทรงจำที่ผ่านมามีการปรุงแต่ง อำนาจของมันสามารถสร้างการกระทำต่างๆ ให้เกิดขึ้นได้ บางครั้งการกระทำนั้นอาจอยู่ในกรอบประเพณีหรืออาจเบี่ยงเบนออกไปตามกระแสของสังคม เช่นกรณีตัวอย่างที่ปรากฏเป็นข่าวใหญ่โตขณะนี้ คือ พฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมของประธานาธิบดีของประเทศสหรัฐอเมริกา กรณีนี้เป็นการพิสูจน์เด่นชัดว่าแม้คนฉลาดที่มีความสามารถสูงสุดของโลกเมื่อไรซึ่งปัญญา สามารถแก้ปัญหาที่ใหญ่โตที่สั่นคลอนจริยธรรมของสังคมได้ จะเห็นว่าการเข้าใจจิตวิญญาณของคนตะวันออกมีความลึกซึ้งมากกว่าการศึกษาในแบบที่เรายึดอยู่นี้ ซึ่งมีจุดโหว่ที่ต้องแก้ไข

ปัญญาเป็นทักษะชีวิตที่สำคัญแต่ได้ขาดหายไปจากตำราของจิตวิทยามาตั้งแต่ต้น ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ว่าผู้คนในสังคมต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้นของอันตรายและความหายนะที่จะเกิดจากการกระทำร่วมกันของสังคมมนุษย์ซึ่งได้ก่อขึ้นมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงขณะนี้

แผนภูมิที่แสดงนี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ง่ายขึ้น สมองคนประกอบด้วยสมองส่วนบนทำหน้าที่คิด สมองส่วนบนแบ่งออกสองซีกที่ทำหน้าที่คิดแตกต่างกัน ส่วนซ้ายจะให้คิดที่เป็นตรรกะ เช่น การคิดเลข ส่วนขวาใช้คิดในสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ สมองส่วนล่างทำหน้าที่ควบคุมการทำงานของกาย เช่น การเดินของหัวใจ การรักษาอาการบาดเจ็บของส่วนต่างๆ ของกาย จิตมนุษย์นั้นเป็นกลางโดยธรรมชาติของมันเอง ในยามที่มีสติสัมปชัญญะจิตจะกล้าแข็งสามารถคุมการทำงานของสมองทั้งสองส่วนได้ในช่วงดังกล่าวสมองสามารถแปลงพลังคลื่นออกมาได้ พลังการสร้างสรรค์ของมนุษย์นั้นมหาศาล ถ้าได้

ถูกพัฒนาและนำมาใช้ ปัจจุบันมีการนำมาใช้ทางการแพทย์บ้างแล้ว สำหรับการศึกษานั้นยังไม่มีการกล่าวถึง พลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ควรมานำมาใช้เพื่อให้เกิดปัญญา สิ่งนี้จะช่วยจรโลงโลกของเราให้เกิดสันติสุขต่อไป

อนาคตของประเทศเป็นอย่างไร

การเรียนแบบมีส่วนร่วมยังเป็นกระบวนการที่จำเป็น แม้ว่าการดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลนั้นดูเชื่องช้า การทำงานกับคนเพื่อชักจูงให้ไปสู่ความงามนั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิบัติให้เกิดผลที่รวดเร็วได้ แต่ขณะเดียวกันปัญหาของสังคมกับชายด้อยอย่างรวดเร็วมาก ถ้าถามที่ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไรจึงไม่มีคำตอบ ไม่มีใครกล้าตอบทั้งๆ ที่ทราบผลของมันอยู่ การปลอบในตัวเองเป็นวิธีการหนึ่งที่น่ามาใช้เมื่อเห็นปัญหาที่เกินกำลังจะไปทำอะไรกับมันได้ สำหรับชาวบ้านสังคมศาสตร์ยังเป็นที่พึงทางใจที่จำเป็น โชคชะตาเป็นสิ่งที่ใฝ่หา แต่เมื่อถึงที่สุดแล้วอะไรจะเกิดก็ต้องเกิดนี่เป็นคติที่ทุกคนกล่าวเมื่อเขาหมดปัญหาที่จะไปจัดการมัน

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของจิตกับความคิด

